

RUINA SANNICOARA

DIN CURTEA DE ARGES

Curtea de Argeș posedă tesaure archeologice prețioase pentru arhitectura noastră. Biserica episcopiei a răpit admirația tuturor, în cât călătorul ce 'și îndreaptă calea spre vechea capitală a țerei trece cu vederea biserica Domnească și ruina Sănnicoara din orașel și se duce de-a dreptul la măreața biserică a lui Neagoe Voevod, care e o creațiune gingașe și strălucitoare sub dantela polichromă de sculpturi ce-o înfășoară.

Cunoscătorul însă, omul de știință, archeologul, nu trece indiferent pe lângă biserica Domnească și Sănnicoara, se oprește la vederea acelor ziduri înnegrite de asprimea secolelor. Nerăbdător de a afla șoptele acelor mărturii ale trecutului e atras ca prin farmec spre dênsele.

Aceste două zidiri sunt așezate în partea despre miază-noapte a orașului. Biserica Domnească a cărei clădire se spune a fi de la Radu-Negru, se află în partea stângă a stradei ce străbate orașul de la un cap la cel-lalt, iar ruina Sănnicoara în partea dreaptă pe vârful unei coline ce predomină orașelul precum și toată valea încântătoare a Argeșului.

De o cam dată mă voiu ocupa numai de ruina Sănnicoara. Biserica Domnească fiind de cea mai mare importanță archeologică a artei religioase la noi, cere un studiu mai aprofundat, de aceea 'mi propui a reveni int'un alt studiu îmbrățișând originile arhitecturii noastre și în special a monumentelor religioase, lăsate în părăsirea nemilostivă a timpurilor și de credincioși și de scriitori.

De cine a fost zidită și când a fost zidită biserica
Sănnicoara? Iată întrebarea ce 'și-o pune ori-cine se

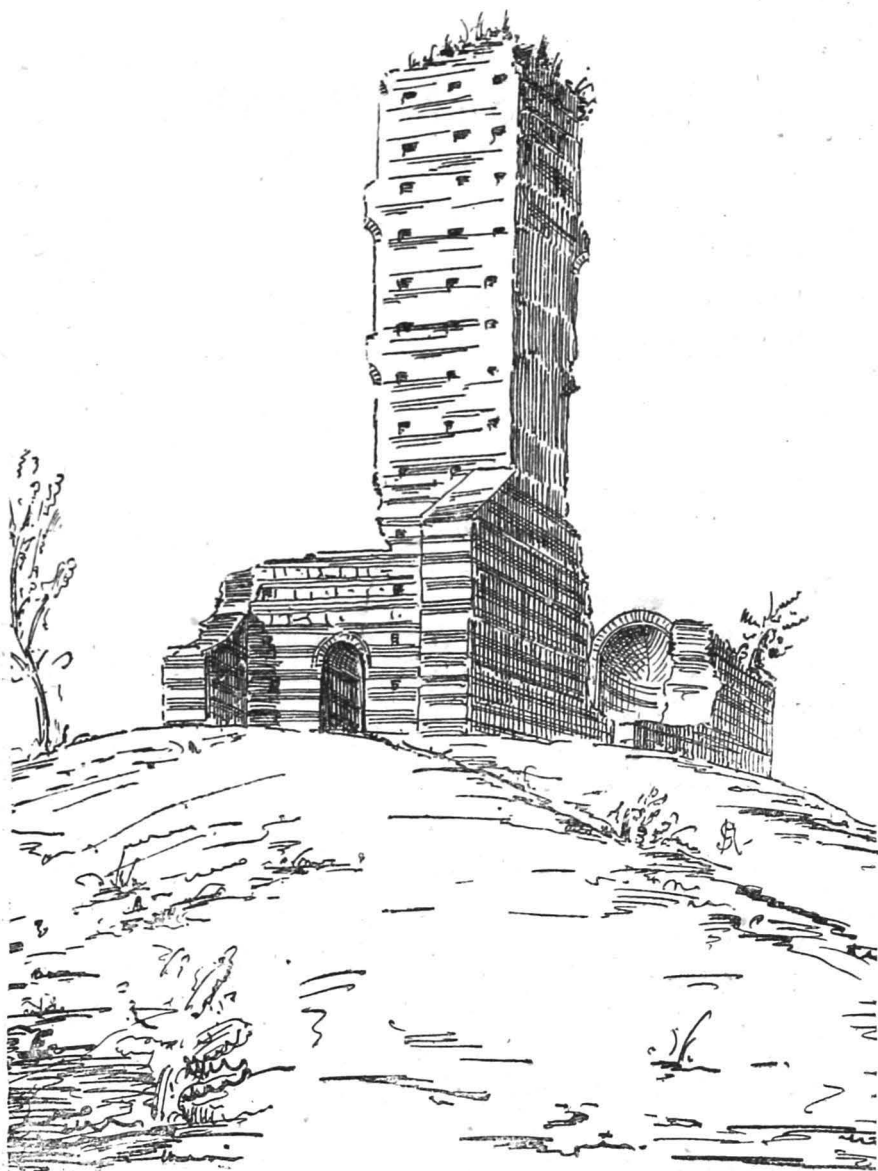

Fig. 1. Vederea despre sud-vest.

află în fața acestor resturi ce au mai rămas din biserica Sănnicoara. Zidurile părăsite astăzi prezintă o siluetă stranie pe vârful colinei. Dărămată mai de tot spre altar, în față se ridică majestos un sfert din turnul pătrat ce servea de clopotniță. E curioasă această rupere a turnului în înălțime de jos până sus, înlesnită și de golurile ferestrelor cari, fiind așezate una d'asupra celei-lalte, împărțeau turnul în patru părți, lesne de deosebit una de alta la vre un cutremur.

Nimic scris nu se găsește în privința Sănnicoarei. Archidiaconul Pavel din Alep, ce însoțea pe patriarhul Macarie din Antiochia, în povestirea călătoriei ce a făcut în țară pe la anul 1654, spune numai că în Argeș erau patru biserici cu hramul sfântului Nicolae și abea amintește în treacăt de biserica Domnească. Și ce l'ar fi interesat pe dânsul biserica Sănnicoarei, când obosit de drum și de nerăbdare pășia întins spre falnică mânăstire de a cărei strălucire, pe acele vremuri, se povestea chiar în Orient după spusele autorului arab.

O veche legendă e legată de aceste ruine, și nu e ruină să nu-și aibă legenda ei, tot-d'a-una nedespărțite una de alta, fără a se ști care din două e mai veche.

Se spune că Radu-Negru plecând într-o bătălie contra tătarilor, întârziase prea mult până să respingă pe vrăjmaș. În lipsa sa, doamna Margareta care fiind catolică voind să-și aibă pe pământul românesc biserică după legea ei, s'a pus să zidească această clădire drept în fața bisericii Domnești care era biserica curții lui Radu Negru. Atunci boerii simțindu-se jicniți, ne fiind obiceiul pământului ca alte neamuri să-și facă temple la ei, s'au răscolat cu toții și s'au dus să se plângă domnului, care era în bătălie. Aflând domnul, jură să omoare pe soția sa de o va întâlni la întoarcere. Doamna de frică fugi peste noapte într'un car cu boi spre Câmpulung, și de teamă să nu o ajungă din urmă, voind a trece râul ce

se afla la jumătatea drumului, apele fiind mari, s'a înecat cu totul în riul care de atunci și astăzi poartă numele de riul Doamnei.

Se mai spune că în vechime erau subterane care le-

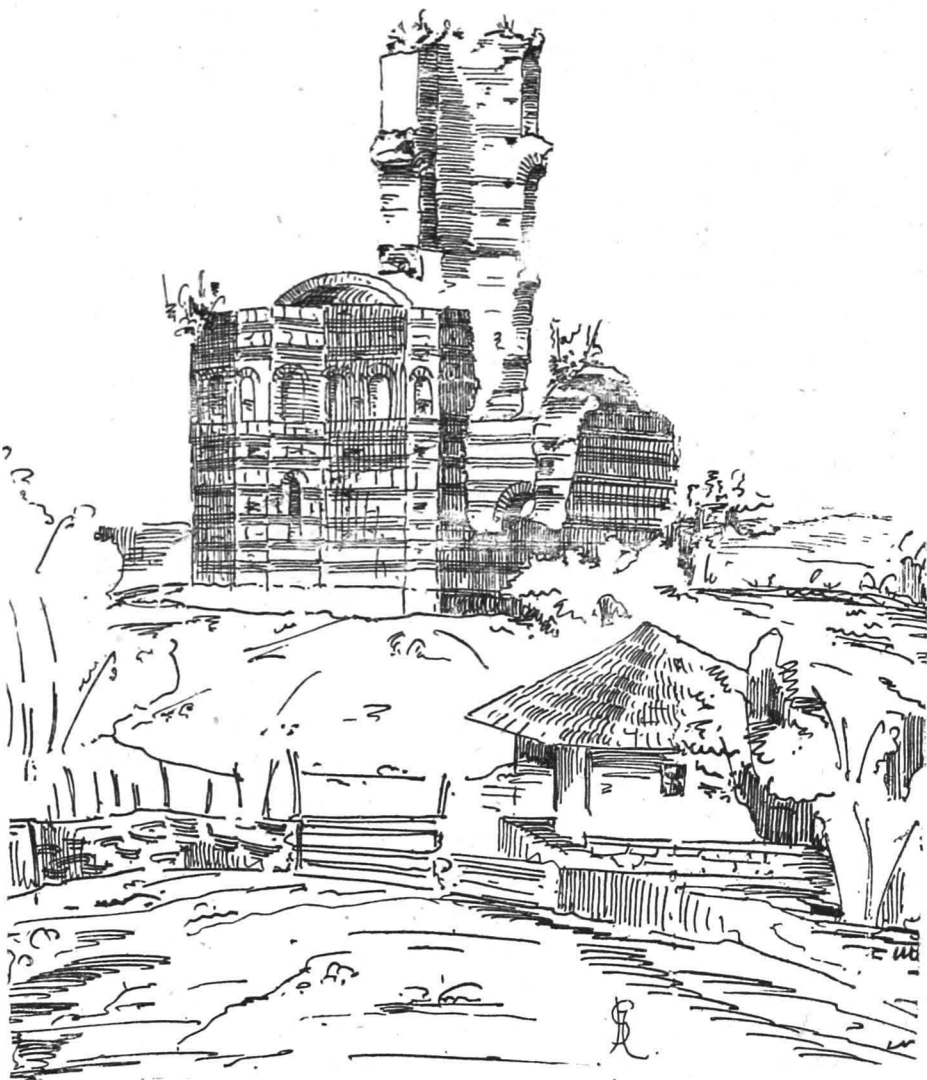

Fig. 2. Vederea despre Nord-Est.

gau Sănnicoara cu biserica Domnească pentru înlesnirea curtei lui Radu Negru. De așa subterane se vorbește să se fi aflat și la curtea domnească din Târgoviște, între Trei-Ierarhi și Cetățuia de la Iași și între curțile domnești ale lui Ștefan cel mare și sfântu Dumitru din Suceava. Nicăeri însă nu se găsesc urme care să ne mărturisească că au fost subterane. Să fie oare vre o creațiune a poporului, care în imaginația, or în neștiința lui înfășura în farmecul misterele lucrurile de care nu își putea da seama?

Ceea ce se știe sigur e că în biserică s'a slujit, până la 1730 după unii, iar după alții până la 1820. Semai știe încă că pe bolta altarului erau zugrăveli până în anii din urmă, în cât se vede că distrugerea ei nu datează așa de demult. Din bătrâni se povestește că au apucat'o întreagă și chiar acoperită. — Numirea de Sănnicoara vine de la sfântu Nicolae, care trebuie să fi fost hramul bisericei.

La 1882 epitropii bisericei Domnești au dărâmat bolta altarului și ceva din zidurile laterale pentru a beneficia de cărămida ce o găseau bună pentru a se servi de dânsa.

Jumătate din turn, partea despre răsărit, s'a dărâmat în toamna anului 1868, și în urma scobiturilor ce se făceau la bîsa turnului de locuitori pentru a lua cărămida și molozul, în iarna anului 1886, fiind ploi multe s'a surpat încă un sfert din turn; iar restul ce mai rămăsese, și care se vede și astăzi, fără multă așteptare era în pericol să se prăvălească în vale pentru vecie.

Văzând că, pe lângă starea periculoasă a zidurilor, cum oamenii locali, prin nepăsarea și nepriceperea lor, contribuiau singuri la dărâmarea acestor ruine, în primăvara anului 1886 m'am adresat Domnului Dimitrie Sturdza pe atunci ministru de culte și de instrucțiune publică, și domnia sa ca un iubitor sincer pentru tot ce

poate să întărească și să mărească țara și neamul nostru, a acordat sumele trebuincioase pentru consolidarea zidurilor și pentru facerea săpăturilor și a cercetărilor

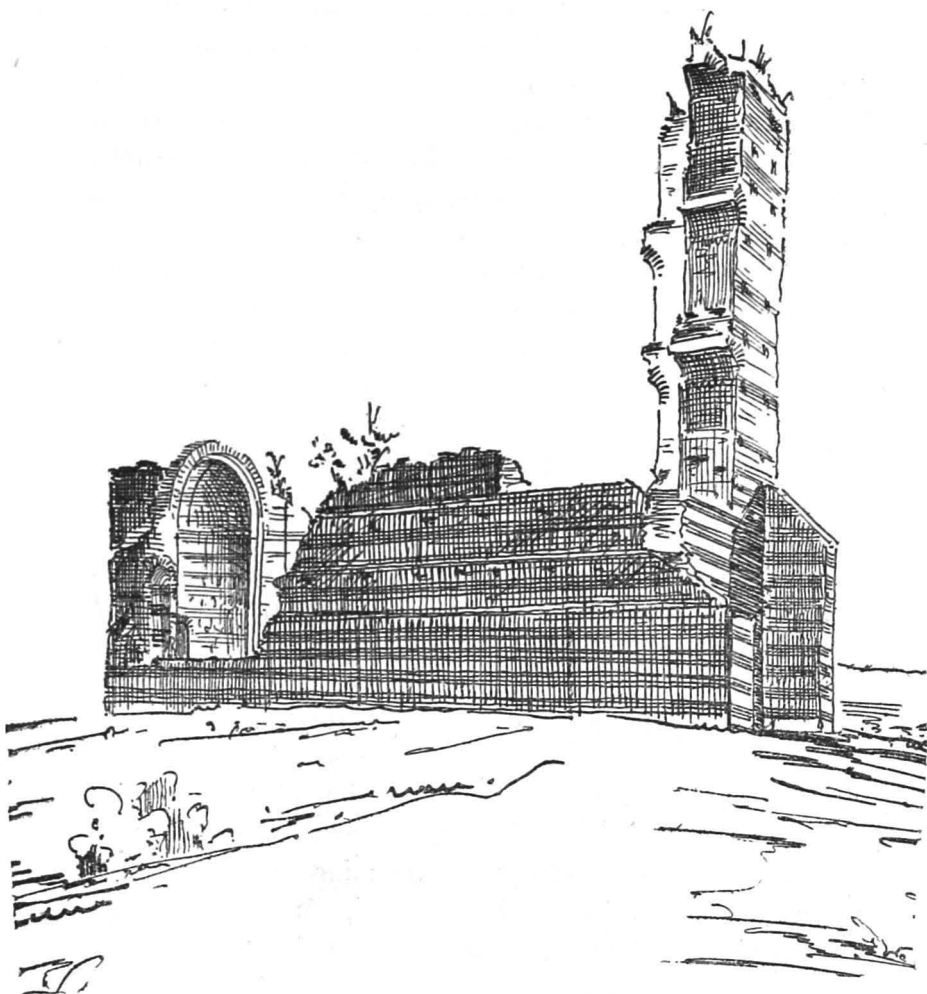

Fig. 3. Vederea despre Nord-Vest.

trebuincioase ca cel puțin să se păstreze cât va fi cu putință în starea în care se află.

De și zidurile s'au întărit bine de jur împrejur

ne mai fiind în pericol de a se surpa, 'mă am zis însă că precum s'a ruinat până acum Sănnicoara de veacuri și vremuri rele se va mai ruina și de acum încolo ca tot ce e omenesc, s'ar putea chiar să dispară cu totul aceste ziduri, cele mai vechi poate ale neamului nostru românesc de la descălecarea în coace, și n'ar fi bine să se piardă urmele care mărturisesc vechimea neamului nostru, căci știut este că vechimea adăogă la lauda și la mărirea neamurilor.

Iată ce m'a făcut să pui pe hârtie aceste câte-va rânduri, însoțite și de desenuri arătând starea de față precum și starea în care; după închipuirea mea, a trebuit să fi fost la început biserica Sănnicoara, servindu-mă întru aceasta de cercetările făcute asupra ruinei

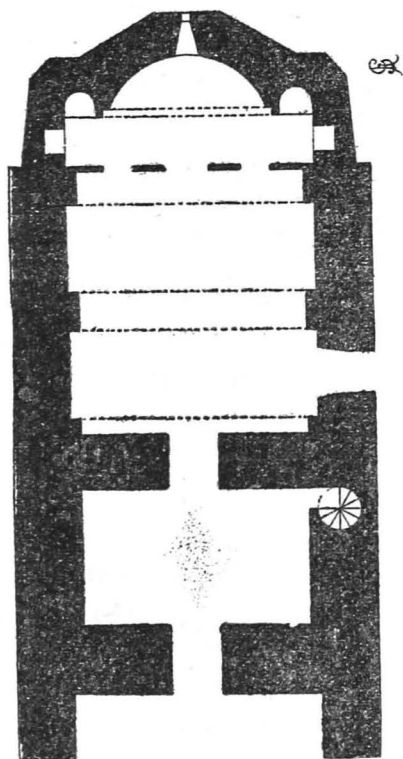

Fig. 4 Planul.

însă-și și asupra clădirilor de unde 'și-a putut trage originea.

Desgropând zidurile ce se ved și care erau acoperite sub dărâmăturile bolților și a turnului, am putut da de urme sigure în privința planului și a felului de construcție a clădirei.

Planul are forma unei basilice romane cu o singură navă terminată cu o absidă care nu e o jumătate de cerc ci un arc de cerc. Absida era însoțită și de absidiole. În altar, spre nord, era o fridă pentru proscomidie și alta spre sud pentru diaconicon. În partea despre apus, în prelungirea navei era un nartex peste care se ridica un turn pătrat foarte greoiu. O ușe se afla spre apus pentru a intra în nartex și apoi altă ușe pentru a trece din nartex în navă. — Mai era o ușe spre sud care servea pentru a intra dea-dreptul în biserică, în cât în biserieă se putea intra prin doue uși, lucru adesea obicinuit.

Lumina abea pătrundea în altar printr'o singură fereastră de zece centimetri lărgime și poate încă o fereastră se afla d'asupra ușei despre sud pentru a lumina nava.

Turnul pătrat avea mai multe ferestre foarte spațioase, a căror urme se ved încă și astăzi.

Biserica era acoperită în interior cu o boltă cilindrică divizată cu arcuri.

La partea exterioară a altarului care se termină în fețe poligonale, erau fride lăsate în grosimea zidului cam de zece centimetri adâncime.

Arcurile ușilor și a ferestrelor erau în plin centru

Lărgimea bisericei e de opt metri și jumătate iar lungimea totală de șase-spre-zece, adică aproape în-doit cât lărgimea. Această proporție se da de obicei basilicelor de către romani.

Esaminând modul construcției se observă că clădirea era lucrată din gros, de mâini stângace, în felul

zidirilor greco-romane. Se văd aceleași proceduri ca în construcțiile din Peloponez și din Atic veche. — Exteriorul e în felul zis „opus reticulatum“ foarte des întrebuintat în Grecia și care consistă dintr-un rând de pietre spongioase tăiate din gros, sau din bolovani de râu alternând cu trei rânduri de cărămizi. — Tot astfel, fără nici cea mai mică deosebire, e făcută și zi-

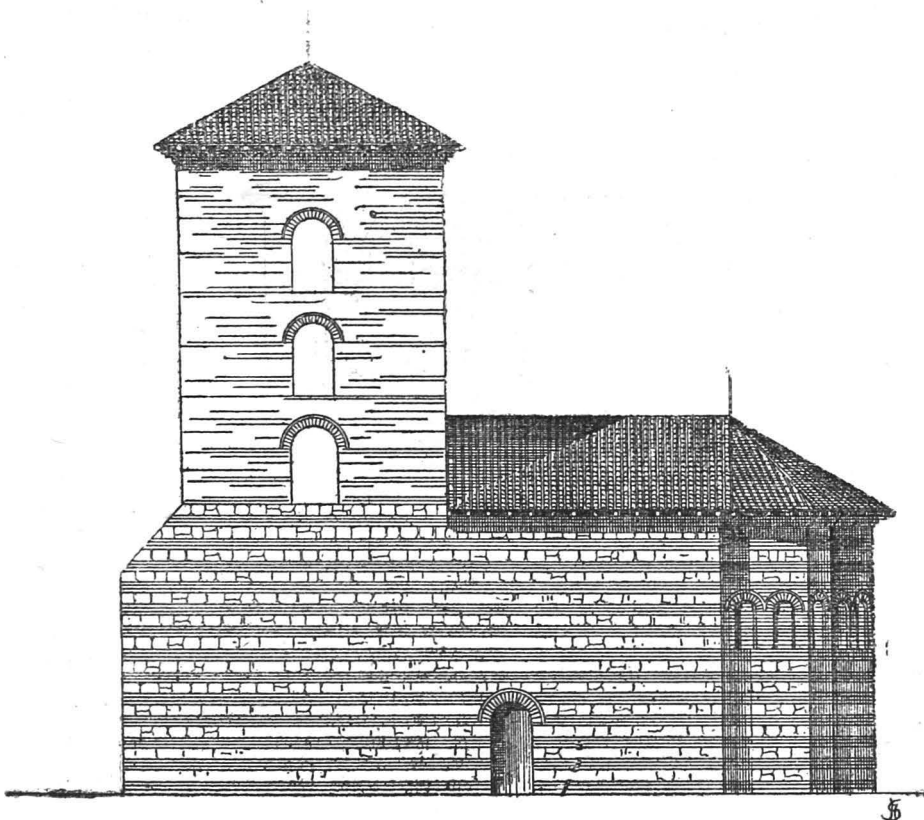

Fig. 5. Fațada despre Sud.

dăria de la biserica Domnească, în cât nu e mirare ca amândouă să fi fost făcute de aceiași meșteri.

Pietrele spongioase au fost aduse de la o depărtare cam de 20 kilometri de pe Argeș în sus, bolovani ai

fost luați din riul Argeș. Cărămizile au 28 centimetri lungime, 14 centimetri lărgime și 4 centimetri grosime. Rosturile dintre cărămizi sunt tot atât de groase cât și cărămizile, în cât zidăria era compactă, materialele erau bine înfășurate cu mortar și în zidărie intra tot atât mortar cât și material.

Bolta de cărămidă a absidei din altar e făcută după un model foarte răspândit în edificiile vechi bizantine din Atena, rosturile cărămizilor, în loc de a se îndesa

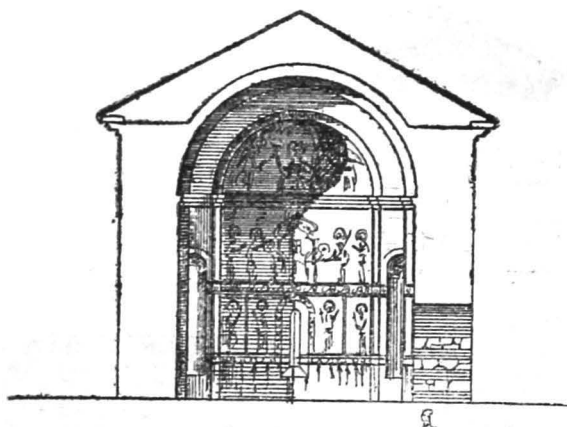
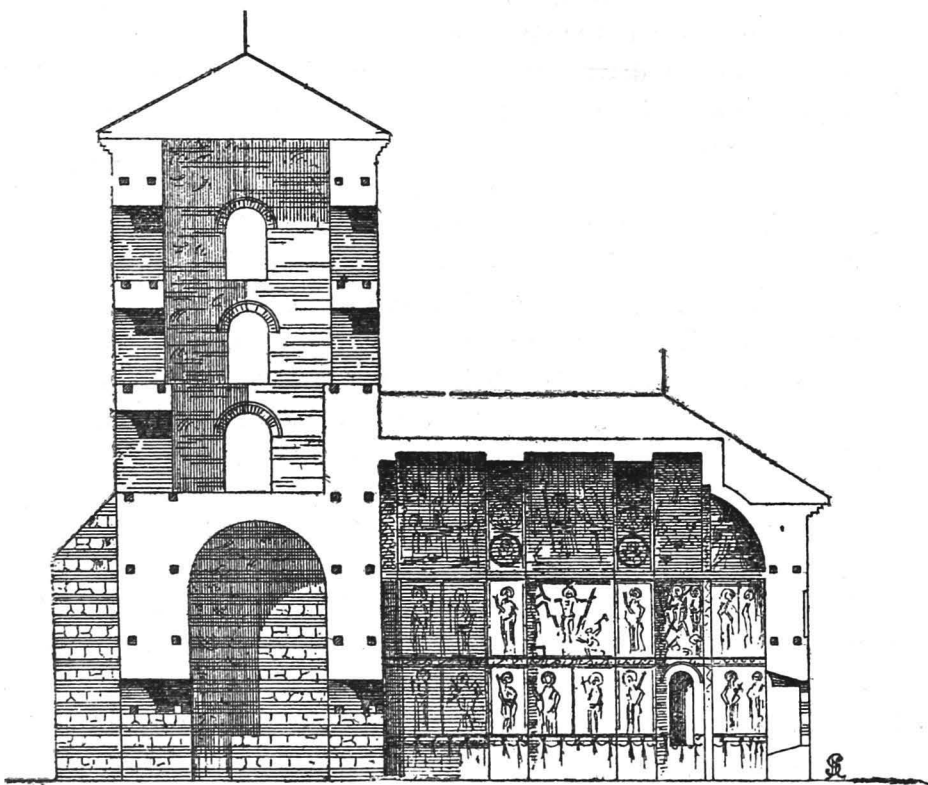

Fig. 6. Vederea spre altar.

spre fundul bolței, se încrucișează ca o foaie de feregă după o linie mijlocie. Arhitecții bizantini construiau acest fel de bolți fără tipare, servindu-se numai de o bucată de lemn sau de o sfoară a cărui cap fix era în centrul sferei, iar cel-lalt mobil se plimba după trebuință.

Legături de lemn de stejar se află în zid. câte două lemne erau așezate în lung, iar altele în curmeziș formând ca un grătar, și așa se repeta în totă înălțimea clădirei, câte o legătură la depărtare de 1^m.60 una de alta. Aceste lemne cu vremea putrezind au slăbit zidăria și mai ales la colțuri, legăturile încrucișându-se,

zidăria era devizată în părți mici în cât lesne se puteau strivi. Incrucișarea legăturilor la colțuri, lucru care într'alt fel nu se putea face trebuind a se îmbina lemnele între dênsele, era un mare defect, făcându-se tocmai în părțile unde se cerea o mai mare rezistență.

Sistemul acesta de legături într'alte țări își avea explicația sa. În Asia, unde deseale cutremure distrugeau clădirile, arhitecții au simțit trebuința din timpurile cele mai vechi, a lega bolțile cu lemnărie, și în același timp puind legături de lemn și în zid, zidăria căpăta o mai mare putere, mai ales la început când era proaspătă. Acest obicei s'a transmis și la noi, și la toate clădirile vechi găsim legături de lemn în zid și la bolți.

Turnul era numai de cărămidă, fără peatră, și acesta sigur pentru ca să nu îngreueze prea mult zidăria. Zidurile subțindu-se cu cât se înalță, făcându-se numai de cărămidă, zidăria era în același timp mai rezistentă. Cărămizile la turn aveau 33 centimetri lungime, 20 centimetri lărgime și 4 centimetri grosime. adică mai mari de cât la corpul clădirii. Care să fie cauza acestei deosebiri? Să fie turnul mai nou? sau la începutul zidirii s'a schimbat forma tiparelor pentru cărămizi.

Am zis mai sus că planul acestei iserici are forma unei basilici romane.— În Italia, în Sudul Franței, în Grecia și în Syria centrală se găsesc asemenea capele din timpurile cele mai vechi. Partea caracteristică a planului acestei capele e, că de și cu o singură navă și de dimensiuni mici, absida din altar e însoțită și de două absidiole foarte mici. Aceste absidiole nu merg până la pardoselă, în cât s'ar părea că serveau ca dulapuri.— De obicei când absida era însoțită de absidiole, la romani indica o biserică cu trei membrii, sau ca să ne exprimăm ca autori vechi, cu trei galerii longitudinale și în care nava principală și navele laterale erau considerate fie-care ca o bisericuță separată cu hramul său.

Sunt unele clădiri cu trei nave, unde în nava principală se află absida însoțită și de absidiole ca în cazul nostru, cum e de exemplu Santa Fosca din Torcello, biserica Dafni de lângă Atena, amândouă din secolul al IX-lea sfântu Nicomed din Atena din secolul al X-lea și multe altele.— La acestea însă absidiile servesc pentru proscomidie și diaconicon în cât 'și au explicația întrebuintărei lor, în vreme ce la biserica Șannicora nu se vede de ce au fost adăugate, când firidele trebuincioase pentru proscomidie și diaconicon nu lipsesc. Existența lor fără nici un cuvânt nu s'ar explica de cât ca făcute în mod empiric reproducându-se după

basilicele cu trei nave absida cu absidiiolele, fără ca arhitectii să 'și dea socoteală de ceea ce fac.

Esaminând de aproape clădirea se observă că n'a putut avea de cât o singură ferestruie în altar. Segădesc multe clădiri în felul acesta și chiar din timpurile cele mai vechi.—Mica clădire din Babouda din secolul al Vlea, din Syria centrală, cu o singură navă și cu absida ca în felul Sănnicórei, are de asemenea o singură ferestruie în navă spre sud, lumina mai venea și prin o logia așezată spre apus. — Care să fie cauza acestei lipse aproape totală de ferestre și de lumină ?

Lipsa de lumină și dimensiile mici ale zidirei ne face a ne întreba dacă nu cum va Sănnicóra să fi fost o capelă funerară anexată la biserica Domnăscă a lui Radu Negru, după cum se obicinuia în veacul de mijloc ? Dacă am admite acésta, atunci se esplică lesne dispoziția și dimensiile sale mici. Exemple de asemenea capele funerare avem cam din același timp în Franța cum e capela Saint-croix de la Mont-majour, Saint Saturnin și Portiuncula.

Ceea ce excită însă mai mult curiositatea la acésta zidire e turnul. Am spus mai sus că în fața bisericei se ridica un turn pătrat ce servea de clopotniță. Privind exteriorul acestei clădiri ori cine se întreabă, pentru ce s'a zidit un turn atât de important la o așa mică bisericuță ?

Și întrebarea e naturală, pentru că există o disproporție între spațiul ocupat de biserică și acela al turnului. Acésta dispoziție ne deșteaptă curiositatea și ne face a vedea în turnul colosal al Sănnicórei alt-ceva de cât o simplă clopotniță.

Să fi fost construit pentru apărare, după cum se obicinuia atât de des în veacul de mijloc ? Posiția sa pe o colină izolată predominând valea Argeșului, ne-ar face lesne să credem o așa întrebuintare.

Se știe că clopotnițele al căror început nu datează

de cât cam din suta a șaptea a creștinătății, erau tot-d'a-una separate de biserici ; însă la bisericile mici ele erau alipite. Se mai știe că miclele capele, oratoriile izolate, ofereau câte odată mijloce de apărare, când erau construite în epoca romană, în acele vremuri când mănăstirile se fortificaū într'un mod complet, ziduri puternice prevăzute cu creneluri și cu tot sistemul de apărare înconjurău mănăstirile, a căror așezare strategică le punea la adăpostul atacurilor nemilostive dintre om și om, în cât e posibil ca turnul Sannicórei să fi fost construit pentru apărare.

Cum rămâne cu credința că Sănnicóra era o capelă catolică ? Eată ce n'am lămurit încă, și în puținele rînduri care urmăză mă voiū încerca să arăt crezēmēntul ce putem da acestei tradiții.

Secolul al XIII-lea era mișcat de fanatismul cruciadelor. catolicii propagaū cu succes cultul lor, Dómna Margareta chiar era catolică și e probabil că trebuie să fi fost o mișcare, un îndemn póte spre catolicismu, dar care n'a putut prinde rădăcină din cauza statornicieii romănilor pentru cultul ortodox.— Ar fi fost posibil în așa împrejurări ca Sănnicóra să fi fost o capelă catolică a dómnei Margareta. Inșă din cercetările de mai sus am vėzut că clădirea acésta trebuie să fi avut altă întrebuintare de cât ca biserică și apoi originea arhitecturēi și felul construcției ne împiedică a crede că era catolică.

De óre-ce am atins chestia catolicismului la noi în monumente, profit de împrejurare pentru a arėta că savantul nostru istoric Domnu Hăjdeū, cu priceperea sa recunoscută, într'un alticol publicat în *Noua Revistă* din martie a. c , face descoperiri importante asupra Curței de Argeș. Domnia sa găsește că, biserica episcopiei a fost pe rind biserică armenească catolică, apoi mitropolia Ungro-vlachiei, mēnăstire și în urmă episcopie. Am mare încredere în cercetările profunde

și în inlesnirea de a pătrunde lucrurile a Domnului Hăjdeu, s'ar putea însă ca alta să fi fost biserica ce a servit pentru mitropolia catolică. Ceia ce voiesc să arăt acum e că din cele trei zidiri vechi ce se ved astăzi în localitate, adică Sănnicóra, biserica Dom-ească și catedrala episcopiei, în urma celor ce am văzut mai sus Sănnicóra n'a putut fi mitropolia catolică. Rămâne a se vedea dacă cele l'alte două au putut fi vre o dată întrebuințate pentru acesta.

Că era pe la 1332 un episcop catolic Vitus în Argeș (Beukö Milcovia 1 p. 222) ; că la 1390 era de asemenea un episcop ce asculta de episcopul Unguresc din Kolocza (Fejér. cod. dipl. 3 p. 107) după cum citează d. Hăjdeu, e foarte probabil și sunt chiar indicii archeologice care ne ar autoriza a crede. Lucrarea de față însă ne fiind obiectul acestor cercetări, cu o altă împrejurare mă voi încerca a arăta aceasta pe cât imi va fi cu putință.

Nu pot termina fără a arăta adâncă mea părere de rău pentru neîngrijirea și nepăsarea noastră pentru puținele monumente istorice ce ne-au mai rămas. — Am văzut mai sus cum chiar epitropii bisericei Domnești însărcinați cu păstrarea monumentului, au stricat bolta de la Sănnicóra pentru a zidi cu cărămida un picior de sprijin la biserica domnască. Din nepricepera lor au comis două greșeli de o dată : au distrus o ruină pentru a denatura un monument.

Cine din noi poate să și explice indiferența ce avem pentru monumentele istorice, când țeri mai mici își dau toate silințele pentru păstrarea lor. N'a venit ore vremea să ne interesăm puțin de suvenirile neamului nostru? Cred că astăzi când statul cheltuiește sume însemnate pentru restaurări de monumente, s'ar putea înjgheba fără mare greutate o comisiune care să se ocupe cu păstrarea monumentelor și cu cercetările și studierea treptată a fie căruia în parte. Lucrarea acestei comi-

sii competente ar fi de mare valóre, ea ar servi cu prisosință studiului archeologiei și istoriei naționale și o mărturisesc că ar fi mai de trebuință și de mai mare folos de cât chiar restaurarea unei biserici, orî care ar fi ea, în afară de cele trei sau patru câte s'aũ întreprins a se restaura până acum și pentru care bine s'a făcut de s'aũ restaurat.

N. Gabrielescu.

Architect